

Sjörups gamla kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk
karaktäristik och bedömning
ANNA LINDQVIST 2020-01-07

Sjörups gamla kyrka

Ljunits församling, Vemmenhögs, Ljunits, Herrestads och Färs kontrakt, Lunds stift
Sjörup 27:1, Sjörup socken, Ystad kommun, Skåne län

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Sockennamnet Sjörup är belagt sedan medeltiden och genom skriftliga källor framgår det att det funnits en medeltida huvudgård i byn 1320. Det är dock okänt var den låg, men i forskningsprojektet *Kulturlandskapet under 6000 år*, det s k Ystadsprojektet, har det tolkats utifrån källmaterialet och jämförande studier med t ex Bjäresjö, att kyrkan uppförts i närheten av huvudgården och därmed avskild från byn. Den s k Sjörupstenen, en runsten daterad till 1000–1050, som sedan 1985 är placerad vid kyrkogårdsgrinden, men som ursprungligen sannolikt stått nordost om kyrkan, indikerar platsens betydelse och långa kontinuitet.

Flygfoto över Sjörups gamla kyrka från sydväst med den f d prästgårdsanläggningen i bakgrunden. Foto: Pär-Martin Hedberg, 2014.

Socknen ingår naturgeografiskt i det område som tillhör Södra Skånes slättbygder. Kyrkomiljön ingår även i ett område av riksintresse för kulturmiljövården; Sjörup-Charlottenlund-Snärestad. Kyrkan är belägen på en markerad höjd i ett för övrigt öppet svagt kuperat odlingslandskap, som framför allt präglas av 1800-talets jordbruksreformer och storgodsdrift. På 1880-talet uppfördes Sjörups nya kyrka på ny plats några kilometer nordost om den gamla kyrkan och fick namnet Vallösa kyrka. Den kvarvarande bybebyggelsen är koncentrerad längs vägen mot kusten öster om kyrkan och utgörs av några gårdar och bostadshus och f d skolor från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Den f d prästgården, uppförd 1863, är belägen strax nordost om kyrkomiljön.

Malmö-Ystads jernväg, den s k Grevebanan öppnade för trafik 1874 och en station förlades i Ryngö i socknens norra del, som utvecklades till ett mindre stationsområde. Järnvägen mellan Ystad och Skivarp, som öppnade för trafik 1901, drogs norr om kyrkan och en station anlades i nordost. Banan var främst avsedd för transporter av sockerbeter till Skivarps sockerbruk och lades ned redan 1919.

Kyrkobyggnaden

Sjörups kyrka är uppförd omkring 1150–1170 och tillskriven stenhuggaren Carl Stenmästare, som var verksam vid Lunds domkyrka. Han och hans verkstads verksamhet har förlagts till tiden omkring och närmast efter 1100-talets mitt. Han har låtit hugga in sitt namn på tympanonfältet i Östra Herrestads kyrkas sydportal och utifrån stil och stenbehandling har andra arbeten i centrala och södra Skåne tillskrivits honom. En ovanlig blandning av stensorter har konstaterats i de portaler som han anses var stenhuggare till. Det finns spår, förtagningar i murarna, i den nuvarande kyrkan som indikerar att den kan ha föregåtts av en träkyrka. Barbro Sundnér har i sin forskning om de skånska stenkyrkorna tolkat att kyrkans kor och absid och långhusets östra del uppförts något tidigare än den västra delen. Hon har även tolkat att koret och tornets tunnvalv tillkom i samband med den något senare byggnadsetappen.

Den äldsta stenkyrkan uppfördes med långhus, kor och absid samt jämbrett torn i väster. Kyrkan försågs med syd- och nordportal. Byggnadens grundplan är något ojämn, genom att den södra väggen är förskjutet mot väster. Det har tolkats som en symbolik med Jesus korsfästelse, då hans huvud sjönk ned mot vänstra sidan i dödsögonblicket. Det romanska tornet revs sannolikt omkring 1270 i jämnhöjd med långhuset och samtidigt förlängdes långhuset västerut och ett nytt torn uppfördes. På 1300-talet försågs långhuset med kryssvalv, långhusmurarna höjdes något och de romanska fönsteröppningarna på södra sidan murades igen och samtidigt uppfördes ett vapenhus vid sydportalen. Återanvänt virke i takstolen är dendrokronologiskt daterat, dvs årsringsdaterat, till tiden runt 1396, vilket kan ange tiden för valvslagningen.

År 1829 ersattes absidens fönster i öster med en prästingång. I mitten av 1800-talet påbörjades diskussioner om till- eller nybyggnad av kyrkan för att erhålla mer plats för den ökade befolkningen. Ett förslag var att riva den medeltida kyrkan och uppföra en ny på samma plats. Lösningen blev dock att en helt ny kyrka uppfördes på en ny plats några kilometer nordost om den gamla kyrkan. När Vallösa kyrka stod klar 1882 beslutades det att Sjörups gamla kyrka skulle användas för konfirmationsundervisning och som gravkapell. Alla inventarier auktionerades bort och kyrkan byggdes om för sitt nya ändamål. Runt sekelskiftet 1900 uppfördes en särskild sal för konfirmationsundervisning på prästgårdens ägor och kyrkan övergavs. Kyrkan förföll kraftigt och såväl taken över vapenhus som torn rasade in. Från antikvariskt håll visades stort intresse för kyrkan och en restaurering.

År 1910 utförde arkitekt Anders Roland vid Överintendentsämbetet /Kungliga byggnadsstyrelsen uppmättningsritningar av Sjörups kyrkoruin och 1932–33 utförde även museimannen Ragnar Blomqvist utförliga uppmättningsritningar. Arkitekt Erik Lundberg gjorde ett förslag till nödortförestaurering som i stort sett gick ut på att rensa den förfallna kyrkan från växtlighet och rasmassor och därefter bygga upp murar och se över taktäckning

och lägga nytt golv. Mellan åren 1932–35 restaurerades kyrkan efter hans ritningar. Erik Lundberg (1895–1969) var arkitekt och antikvarie vid Riksantikvarieämbetet samt professor i arkitekturhistoria vid Kungliga Tekniska Högskolan. Han var en av förgrundsgestalterna inom kyrkorestaureringskonsten några decennier innan och runt 1950-talet. Tornets raserade murar återuppfördes i höjd med långhuset, murarna frilades och befintlig puts knackades ned. Absidens dörr från 1800-talet sattes igen och nya fönsterbågar sattes in på den södra sidan.

År 1954 utfördes ytterligare en renovering efter ritningar utförda av domkyrkoarkitekt Eiler Graebe och kyrkan återinvigdes i maj 1954 av biskop Anders Nygren. Arbetena innebar framför allt säkringsarbeten på murar och tak, men även den medeltida fönsteröppningen i absiden återskapades. Konservator C O Svensson tog fram och konserverade de äldre kalkmålningarna.

Eiler Graebe stod även för ritningarna 1969 då tornet påbyggdes med tegel för att kunna bära en kyrkklocka. Tornet försågs med ny dörr och invändig trappa och samtidigt renoverades kyrkans övriga murar.

Därefter har framför allt vårdåtgärder utförts på tak, murar, fönster och dörrar.

Exteriör

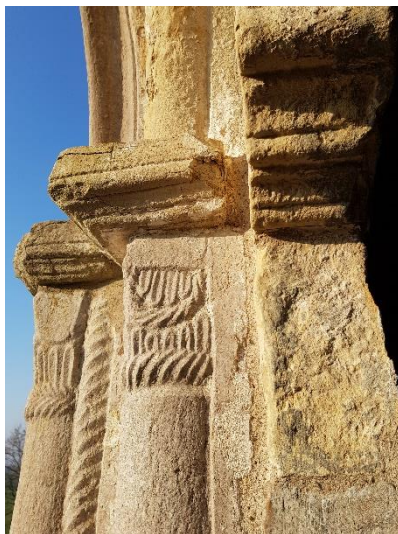
Sjörupskyrka är orienterad i öst-västlig riktning med ett rektangulärt långhus med smalare kor med absid samt torn i väster. I söder finns grundmurarna kvar efter ett vapenhus. Kyrkan är uppförd av marksten med inblandning av kalk- och sandsten samt hörnkedjor av huggen

kalksten. Korets och absidens murar avslutas uppåt med takfotgesimser, medan långhusets murar har en senare förhöjning med tegel, sannolikt tillkomna i samband med valvslagningen. De resterande murarna efter vapenhuset är täckta av gjutna betonghällar och på insidan finns murade sittbänkar kvar.

Tornets påbyggnad från 1969 är uppfört i tegel och putsat. Övriga fasader är oputsade. Långhus, kor och absid har en skråkantad kalkstenssockel, medan tornet saknar sockel. Samtliga tak, med undantag av absiden, är försedda med sadeltak belagda med rött enkupigt lertegel, som är understruket med kalkbruk och ligger på öppen läkt. Absidtakets är belagt med kopparplåt.

I murarna finns spår efter flera äldre fönsteröppningar, på den södra sidan finns bl. a ett igenmurat romanskt rundbågigt fönster, även i absiden finns ritsningar efter ett tidigare fönster. Även på långhusets och korets norra sida finns igenmurade romanska fönsteröppningar. De nuvarande fönsteröppningarna i söder är av olika storlek och sedan återuppbyggandet på 1930-talet försedda med kopplade fönsterbågar av brunmålade ek med klarglas i blyspröjs. Absiden har ett litet rundbågigt fönster i öster som tillkom vid renoveringen 1954 med en båge i plåt med klarglas. I tornets påbyggnad från 1969 finns samtida ljudluckor.

Kyrkans huvudingång är via sydportalen som omges av välbevarad rikt utsmyckad romansk omfattning med kolonnetter och dekorativt tympanonfält av olika kalk- och sandstenssorter och som tillskrivits vara ett arbete av Carl Stenmästare. Dörrbladet är klätt med brunmålade profilerade paneler lagda i ett rombiskt mönster samt med äldre lås och nyckelskylt i smide. Till tornets bottenvåning finns en rundbågig dörröppning i söder med en enkel brunmålade stående panel från 1969. Den norra ingången är igensatt, men med bevarad omfattning av profilhuggen kalksten.

Interiör

Kyrkorummet består av långhus med kor och absid i öster. Kyrkans huvudentré är genom den medeltida sydportalen.

Långhusets golv är sedan renoveringen 1933 lagt med tegel i sick-sackmönster. I mittgången finns två gravhällar infällda i tegelgolvet. Väggarna och takets kryssvalv är putsade och avfärgade i en ljus gul ton med fragment av kalkmålningar. Långhusets västra del, dvs bottenvåningen på det äldre tornet, täcks sedan 1954 av ett plant innertak av furubrädor. På den norra väggen finns en ovanlig målning med svarta konturer föreställande en mansfigur blåsande i ett horn, som är målat direkt på stenen. Mellan långhus och det äldre tornet finns i

den södra och norra muren bevarade vederlagsstenar till valvbågen. Det har tolkats som att tornbågen var dubbel med en mittpelare. Den västra väggen mot tornet är oputsad. På den norra väggen syns den igenmurade nordportalens kalkstensomfattning. Dörren i sydportalen består av ett äldre dörrblad med stående handhyvlade brädor. Fönsteröppningarna har kopplade bågar av ek.

Mellan långhuset och koret finns den bevarade triumfbågen, som är hög och smal med en treklöverform. Den nuvarande treklöverformen kan vara sekundär och har tolkats som resterna efter att ett sekundärt murat korskrank rivits.

Korets golv ligger i nivå med långhuset och har samma tegelbeläggning. I korgolvet finns en äldre gravhäll inmurad. Väggar och fönster har samma utformning och ytskikt som långhuset. På korets norra sidan finns en uppsatt gravhäll över prosten Jacob Brock, d 1762, med fragment av en omgivande draperimålning. Koret täcks av ett tunnvalv.

Mellan kor och absid finns den ursprungliga rundbågiga tribunbågen bevarad. *Absidens* golv, väggar och hjälmvalv har samma ytskikt som koret. Fönsteröppningen i öster är försedd med en innerbåge med blyinfattat antikglas.

Tornet har ingen förbindelse med långhuset utan nås enbart från dörren på södra sidan. Golvet är belagt med kullersten med en i mitten rund omfattning av stenar, som är igensatt med kullersten, vilken ska ha utförts som en dräneringsbrunn då tornet stod utan tak. Väggarna utgörs av oputsad natursten. Mot den östra väggen finns rester av det äldre tornets skråkantade sockel, mot den norra väggen i öster finns en uppmurad stenkänk och i det sydöstra hörnet utskjutande stenar som kan vara spår efter en äldre torntrappa. En trappa av furu leder utmed den västra väggen till tornets övre våningar samt till långhusvinden.

Över valven i långhuset finns spår efter två igensatta romanska fönsteröppningar med djupa smyggar med bevarad slätputs och kalkavfärgning. Mellan långhus och kor och kor och absid finns välbevarade gavelöppningar. Takstolen har återanvänt ekvirke, som dendrokronologiskt har daterats till tiden runt 1396, vilket har tolkats för tiden för då kryssvalven slogs.

Inredning och inventarier

Altaret är uppmurat 1954 av slammat tegel med en kalkstensskiva, efter ritningar av domkyrkoarkitekt Eiler Graebe.

Altarringen tillkom också 1954 efter ritningar av Eiler Graebe och är tillverkad av furu med ett enkelt genombrutet räcke.

Dopfunten är tillverkad 1999 av Sigvard Nilsson, Sövekonst med återanvändning av bland annat delar från kyrkans äldre predikstol.

Predikstolen tillhör inredningen som tillkom 1954 och är tillverkad av furu och är placerad på golvet på södra sidan.

Bänkinredningen utgörs av fristående stolar av ek med skinnklädda dynor, ritade av Eiler Graebe 1954.

Kyrkan har en *klocka* som tillkom efter tornets återuppbyggnad och är gjuten 1961 hos M & E Ohlsson i Ystad.

Bland övriga inventarier bör kyrkans *smideskronor* omnämnas samt *lampetter* i smide. De senare tillverkade 1954 av konstsmidesfirman Henning Persson i Lund efter ritningar av Eiler Graebe.

Kyrkogård

Kyrkogården omgärdas av en kallmurad stenmur och en i sen tid planterad trädkrans. Ingång till kyrkan och kyrkogården finns i nordost. Väster om grinden är den s k Sjörupsstenen placerad. Stora delar av kyrkogården är gräsbevuxen, äldre buxbomomgärdade gravvårdar finns framför allt på den sydöstra delen. Gravvårdar med titeln hemmansägare och lantbrukare dominerar, vilket visar på att jordbruk varit en viktig näring i socknen. Marken runt kyrkan och gångarna är grusade. Öster om vapenhusets grundmur är ett antal äldre gravhällar lagda. På parkeringen öster om kyrkan har en mindre personal- och ekonomibygnad uppförts 2016.

Kulturhistorisk karaktärisering för Sjörups kyrkoanläggning

Kyrkan och kyrkogården med sitt fria och höga läge har stora upplevelsevärden.

Byggnadsläget en bit väster om byn indikerar också att kyrkan kan ha uppförts i närheten av en medeltida huvudgård. Efter skiftena har prästgården flyttats närmare kyrkan och utgör nu tillsammans med kyrkoanläggningen en betydelsefull kulturhistorisk miljö. Kyrkogårdens kallmurade stenmur, kvarvarande gravplatser med omgärdning av buxbom eller smidesstaket och gravhällarna vid kyrkans södra mur är betydelsefulla karaktärsdrag.

Sjörups gamla kyrka är ett typiskt exempel på hur de små medeltida kyrkorna övergavs som kyrkorum i samband med att nya kyrkor uppfördes under 1700- och 1800-talen på en annan plats i socknen. Kyrkan karaktäriseras av den medeltida byggnadsepoken tillsammans med tilläggen från 1900-talets återuppbyggnad. De frilagda murarna med medeltida fönsteröppningar och bevarade nord- och sydportaler förstärker den medeltida karaktären. Stora delar av kyrkans murverk i långhuset med sin bevarade romanska portal, huggen av en namngiven mästare, Carl Stenmästare, det äldre tornets bottenvåning samt kor och absid är från den första byggnadsperioden på 1100-talet och utgör en viktig kunskapskälla om medeltida byggnadsteknik. Den södra ingångens äldre dörrblad och det understrukna takteglets traditionella läggning på öppen läkt förstärker det ålderdomliga intrycket.

Interiören har genom tornbågen, kryssvalven och de framtagna kalkmålningarna en välbevarad medeltida karaktär som förstärks av den treklöverformade triumfbågen, korets tunnvalv samt absidens tribunbåge. Tegelgolvet från Erik Lundbergs renovering och delar av den lösa inredningen, som t ex smideslampetterna och kronorna från Eiler Graebes något senare renovering skapar dessutom ett modernt kyrkorum. Återuppbyggnaden är intressant ur ett restaureringshistoriskt perspektiv och visar på olika tiders och arkitekters ideologier. De över valven bevarade romanska fönster- och gavelöppningar, återanvända medeltida delar till takstolar samt indikationer på att den nuvarande stenkyrkan föregåtts av en träkyrka, utgör ett mycket intressant och värdefullt forskningsmaterial. Intressanta byggnadsdetaljer är även triumfbågens treklöverform, vapenhusets och tornets murade bänkar samt de äldre inmurade gravhällarna.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- Sjörups kyrka har i stort bibehållit sin medeltida form med långhus, smalare kor med absid och torn i väster. Kyrkan är en av få medeltida kyrkor med synligt murverk av marksten, där murverket och övriga medeltida byggnadsdetaljer, som t ex spåren efter de romanska fönsteröppningarna, den påkostade sydportalen och bevarade nordportalen m. m. utgör värdefulla historiska dokument och även på ett tydligt och pedagogiskt sätt visar

på den medeltida byggnadsepoken. Kyrkans ålderdomliga karaktär förstärks av det enkupiga tegeltaket och sydportalens äldre port.

- Ovan valven och på vindarna finns välbevarade gavelöppningar, igensatta romanska fönsteröppningar och delar från den medeltida takstolen, vilka är viktiga dokument för fortsatt forskning om kyrkans uppförande.
- Kyrkans interiör karaktäriseras av den medeltida byggnadsepoken med intressanta spår av tidigare konstruktioner och fragment av kalkmålningar och det kan finnas ytterligare kalkmålningar under nuvarande puts- och färglager.
- Återuppbyggnaden under 1900-talets första hälft är intressant ur ett restaureringshistoriskt perspektiv och den präglar fortfarande dagens kyrkorum.
- Det är viktigt att värna om kyrkoanläggningens fria läge och kyrkogårdens ålderdomliga utformning med den kallmurade stenvallen och äldre bevarade gravplatser.

Fotografiet visar den förfallna kyrkan innan återuppbyggnaden på 1930-talet. Foto: Sven Brandel, 1922. Bilderna är hämtade från Riksantikvarieämbetets bilddatabas Kulturmiljöbild.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården är skyddade som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Kyrkan och runstenen är markerade i fornlämningsregistret under Sjörup 3:1 och Sjörup 3:2. På kyrkogården finns en markerad fornlämning, Sjörup 21:1, vilken utgörs av en hög från brons- eller järnålder. Fornlämningarna skyddas enligt 2 kap. Kulturmiljölagen.

Sjörups kyrkomiljö ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården *Sjörup-Charlottenlund-Snärestad [M158]* samt i området *Västra Nöbbelöv-Marsvinsholm-*

Bergsjöholm som är utvärderat som Särskilt värdefull kulturmiljö i Kulturmiljöprogram för Skåne, framtaget av Länsstyrelsen.

Källor och litteratur

- Andersson, Hans, Anglert, Mats, *By, huvudgård och kyrka*. Studier i Ystadsområdets medeltid. 1989.
- Dahlberg, M (red.) *Skåne – landskapets kyrkor*. Sockenkyrkorna, kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet 2015.
- Dahlberg, M. Franzén, K. (red) *Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria*. Riksantikvarieämbetet 2008.
- Länsstyrelsen Skåne. Samhällsplanering & kulturmiljö. Kulturmiljöprogram. Särskilt värdefulla kulturmiljöer i Skåne.
- Sjörups gamla kyrka, reparation av kyrkport m.m.* Antikvarisk rapport, Lina Bjermqvist, Malmö museer. Rapport 2012:11
- Sjörups kyrka, restaurering av understruket tegeltak.* Antikvarisk rapport, Helena Rosengren. Malmö museer. Rapport 2014:008.
- Sundén, Barbro. Forskningsdatabas för *Medeltida kyrkor i Skåne*. Dokumentation utförd på 1990-talet. (opubl)
- Underhållsplan för Sjörups kyrka*, Ponnerts arkitekter AB, 2009-11-25
- Riksantikvarieämbetet – Fornsök, Kulturmiljöbild, Riksintressen för kulturmiljövården. Lantmäteriet - Historiska kartor*

Övriga uppgifter

- Inventeringsdatum: 2018-11-22
- Fältinventering, foto och rapportsammanställning: Anna Lindqvist, byggnadsantikvarie
- Kulturhistorisk karakteristik och rekommendationer: Anna Lindqvist, efter samråd med Ljunits församling.
- Färdigställd: Remissrapport 2018-12-14, färdigställd 2020-01-07.

Sammanfattning till BeBR

- Stomme*: Murverk – Marksten, kalksten, sandsten, tegel
- Fasadmaterial*: -
- Fasadkulör*: -
- Takform*: Sadeltak
- Taktäckningsmaterial*: Enkupigt tegel
- Antal våningar*: 1
- Byggnadsdel*: Kor-öster, Vapenhus – söder, Torn - väster